

Н. ЖУЛКАНИЧ
(Ужгород)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТИВУВАННЯ ТЕПЛОЛЮБИВИХ КУЛЬТУР НА ЗАКАРПАТТІ (1949-1955)

У другій половині 40 – х років минулого століття радянський режим розпочав впровадження в життя сталінського плану перетворення природи. Комуністична партія ставила перед природознавцями (науковцями) завдання наперекір закономірностям зонального розподілу рослинності земної кулі, нехтуючи законами природи вирощувати тропічні й субтропічні рослини ближче до північних широт і навпаки. Ці акції стимулювались з боку держави з єдиною метою - довести переваги соціалізму над капіталізмом. Так, у Закарпатті з 1949 року почались широкомасштабні експерименти з акліматизації апельсинів, лимонів, чаю, евкаліптів, лавру благородного, інжиру, люффи, хурми та ряду інших субтропічних рослин.

В перші роки колективного господарювання зусилля окремих колгоспів були направлені на втілення проекту у життя. Практичні дії, зроблені у цьому напрямі, були описані в працях В. Сочави І.[1], Чхаїдзе [2,3], В. Криволапова [4], Д. Лихваря [5]. В них йшлося про загальні умови культивування чаю та цитрусових в області. Було дано характеристику різних сортів чаю, цитрусових, інжиру та лавру, теоретично придатних для вирощування в цій зоні.

Однак, природні особливості Закарпаття, з точки зору можливості вирощування тут субтропічних культур, до визволення краю не вивчались. У 1949 році Інститут ботаніки ім. Комарова разом з Грунтовим Інститутом ім. Д.В.Докучаєва АН СРСР спорядив експедицію в Закарпатську область в складі біологів, ґрунтознавців і кліматологів.[1, с. 342]. Основна увага учасників експедиції була зосереджена на можливостях акліматизації в області, в першу чергу, чайних кущів. Як показали результати першого року роботи експедиції, культура чаю в Закарпатті мала великі перспективи. У 1954 році співробітник Інституту ботаніки ім. В.Л.Комарова АН СРСР професор В.Сочава опублікував статтю “Закарпатська область – новий район культури чаю в СРСР” [1] в якій наголошувалося, що область може стати районом чайної культури всесоюзного значення.

У згадані роки Всесоюзний науково-дослідний інститут чаю та субтропічних культур провів практичні дослідження з акліматизації культури чаю в Закарпатті. Попередніми дослідженнями було встановлено, що за природними умовами найбільш придатними для вирощування чаю є південні райони Закарпатської області. Вже весною 1949 року було закладено 11 дослідних ділянок в Ужгородському, Мукачівському та Виноградівському районах. В 1951-52 роках в гірських районах – Великоберезнянському, Перечинському, Свалявському, Хустському, Тячівському та Рахівському – було закладено додатково ще 7 ділянок чаю [2, с. 48].

Дегустація напою з чайного листа, проведена восени 1950 року підтвердила добру якість закарпатського чаю і наявність у нього своєрідного смаку та аромату. На основі проведених дослідів було встановлено, що закарпатський чайний лист містить не менше дубильних, екстрактивних речовин та кофеїну, ніж чайний лист з Ананасулі (Грузія) [2,с.60]. Взагалі, вчені визначили, що в області є до 6 тисяч гектарів землі, придатної для культивування чайної рослини.

Керівні партійні і господарські органи на місцях проявляли неабияку старанність щодо розширення плантацій чаю. В листі до Міністерства сільського господарства УРСР від 22 листопада 1951 року, зазначалося, що в області виділено 26 колгоспів, які

готують 117 гектарів площ під плантації чаю: в Мукачівському окрузі – 56 гектарів, в Іршавському – 25, у Севлюшському – 36 гектарів. Зазначалося, що в цих округах є перспектива розширення площі під чайними плантаціями до 510 гектарів [6, арк. 141].

Отже, незважаючи на те, що в діяльності колгоспів і радгоспів в ті роки, існувала маса інших проблем, органи влади постійно ініціювали увагу освоєнню плантацій під посіви чаю. Під тиском Міністерства сільського господарства УРСР і з мовчазної згоди обласних виконавчих органів колгоспи продовжували посіви чаю. Так, листом № 17 а – 14 143 від 4 вересня 1952 року на 1953 рік колгоспам області було доведено план посіву 50 гектарів чаю, а всього за 1953-1955 роки – освоїти 300 гектарів чайних плантацій [7, арк. 13].

Протягом трьох років, (1951-1954 рр.), в 23 колгоспах області було закладено 80 гектарів чаю, в тому числі 13 гектарів у 1951, 37 у 1952 і 24 гектари у 1953 році. У 1954 році проведено ремонт зріджених плантацій на площі 6 гектарів. В інформації обласного управління сільського господарства (серпень 1954 р.) повідомлялося, однак, що трирічні дані виробничих дослідів, проведених в колгоспах, підтвердили значне вимерзання плантацій чаю в зимовий період. Особливо великі пошкодження були нанесені посівам в морозну зиму 1953-1954 років. Із загальної площі посівів повністю загинуло 25 гектарів, на інших площах зрідженість досягла 85-90 відсотків, особливо в колгоспах Мукачівського та Іршавського районів. В колгоспах “Червоний партизан”, ім. Фрунзе, “Сталінська дружба” Ужгородського району, всі чайні плантації загинули [8, арк. 72].

Чаєсіючі колгоспи області зазнавали значних збитків, як грошових так і матеріальних. Лише на закупку насіння чаю колгоспи витратили 631 тисячу карбованців державних кредитів. Враховуючи затрати власних коштів колгоспів, та грошові витрати на оплату процентної ставки за отримані кредити, сума витрат в розрахунку на кожний гектар чайних плантацій перевищувала 10,0 тисяч карбованців [8, арк. 73]. Хоч посадки чаю продовжувалися, проте станом на 1 січня 1955 року в колгоспах області залишилося лише 62 гектари чайних плантацій, дві третини з яких були зріджені на 75-90% [9, арк. 14]. Однак, керівництво області у березні 1955 року направило листа за № 762 в Міністерство промисловості продовольчих товарів Союзу РСР щодо збільшення площ посіву чаю, з новими пропозиціями. В окремих колгоспах області посіви чаю і спроби відродження цитрусових та інших субтропічних культур, мали місце ще і в 1955-1956 роках.

Дорого обійшовся господарствам краю і невдалий експеримент з культивуванням інших теплолюбних культур. Посадки почалися ще в середині 1949 року. В 1950 році було посаджено 3 гектари інжиру. Наказом Міністерства сільського господарства Української РСР від 30 січня 1951 року трьом областям - Одеській, Ізмаїльській та Закарпатській було доведено план закладки посадок субтропічних плодкових культур. Закарпатська область мала посадити 2,0 гектари інжиру, 1,5 гранату та 0,5 гектара хурми. Крім того, згідно наказу Міністерства сільського господарства № 152 від 10 лютого 1951 року в область було завезено з Грузії 2,1 тисячі саджанців лимону [10, арк. 11].

Основним способом вирощування цитрусових в колгоспах і радгоспах був траншейний спосіб. Він був загальнодоступним, однак, вимагав значних затрат. Траншеї будували 22 метри завдовжки, 3,2 метри завширшки, глибина котловану становила 2 метри [4, с. 64]. Кріплення траншей здійснювалось бутовим каменем, цеглою, бетонними блоками. Для укріття траншей у зимовий період виготовляли щити з дощок не менше 3-х сантиметрів завтовшки. Краї траншеї засипали землею і обмазували сумішшю глини та полови, шаром 3-5 сантиметрів, або укривались дерев'яними щитами і подвійними заскленими рамами. Поверх рам і щитів ще

вкладались солом'яні мати в один шар, потім шар полови чи січки завтовшки 15-20 сантиметрів, яка зверху покривалась толем. Поверх толю настилався шар солом (40 сантиметрів). В сонячні дні, коли зовнішня температура не опускалась нижче 2-3 градусів за Цельсієм, необхідно було знімати верхню частину укриття, щоб забезпечити рослинам доступ світла. [4, стор. 75-76].

Вже сам перелік затратних робіт, які треба було здійснити для забезпечення агротехніки вирощування теплолюбних культур, визначав невігідність їх культивування в умовах Закарпатської області. А керівництвом давалися нові завдання стосовно посіву і посадки цих культур. Так, згідно листа Міністерства сільського господарства від 16 листопада 1951 року за підписом заступника міністра сільського господарства Української РСР А.Постоюка, області було доведено завдання посадити в 1952 році цитрусових –2000 штук, інжиру – 5 гектарів, лавра благородного – 10, та додатково 25 гектарів посівів чаю [7,арк.112].

До деякої міри волюнтаризм та інші негативні тенденції, організаційні промахи, допущені в справі культивування теплолюбних культур на Закарпатті, у своєрідному сценарії повторилося згодом при розгортанні кампанії розширення плантацій садів і виноградників в 1955-1960 роки.

1. Сочава В.Б Закарпатська область – новий район культури чаю в СРСР.// Питання розвитку продуктивних сил Західних областей Української РСР. – Київ: Вид - во АН УРСР, 1954.–335 с.
2. Чхаїдзе І.І. Культура чая в Закарпатье. – М.: Изд - во АН СССР, 1953. – 56 с.
3. Чхаїдзе І.І. Итоги работы по изучению развития культуры чая в Закарпатской области. // Вопросы развития культуры чая в новых районах СССР. – Москва: Издательство Академии Наук СССР, 1955. – 160 с.
4. Криволапов В.Е. Чай и другие субтропические культуры в Закарпатской области. – Ужгород: Книжно-газетное издательство, 1951. – 108 с.
5. Лихварь Д.Ф. Про вирощування кенафу у Західних областях України // Питання розвитку продуктивних сил Західних областей Української РСР. – Київ: Вид - во АН УРСР, 1954. - 355 с.
6. ДАЗО,Ф. Р-179, оп.1, од.зб.1007.
7. Там само, од.зб.1683.
8. Там само, од.зб.2021.
9. Там само,од.зб.2390.
10. Там само, од.зб. 1004.

SUMMARY

Zhulkanych N. Historic aspects of heat-loving plants cultivation at Transcarpathia (1949-1955).

In the article have been analyzed attempts to cultivate the heat-loving plants at Transcarpathia (1949-1955), attempts to implement the Stalin's plan of type conversion. And namely, unreasoned, large-scale experiments on acclimatization of oranges, limes, tea, fig trees and other heat-loving plants.